

PARTIJ	ARBEID & ONDERNEMERSCHAP	KLIMAAT & ENERGIE	RUIMTELIJKE ORDENING	LANDBOUW
	Verbetering van het ondernemersklimaat en behoud van familiebedrijven. De bedrijfsopvolgingsregeling blijft. In het programma staan: een betere toegang tot financiering voor het mkb, lagere regeldruk, verlaging van belasting op werk, een eenvoudiger belastingstelsel en uiteindelijk alle toeslagen afschaffen. Voor de werknemer: werken lonend maken, een eerlijker verdeling van bedrijfswinsten, goedkopere kinderopvang en indexering van de reiskostenvergoeding. De partij wil een beloning voor het aannemen van mensen uit de bijstand. Voor flexibele contracten wil ze dat er extra zekerheden komen en er moet een aparte rechtsvorm komen om schijnzelfstandigheid bij zzp'ers tegen te gaan.	Minimaal 55 procent CO ₂ -reductie in 2030, 85 procent in 2040 en 100 procent in 2050. De partij kiest voor de effectiefste manier en niet voor een specifieke sector. Er moet een tussendoel zijn voor duidelijkheid, om op tijd maatregelen te kunnen nemen en investeringen te kunnen doen. Verstandig inzetten van het klimaatfonds om de energietransitie haalbaar en betaalbaar te houden voor huishoudens en het mkb. Investeer met het fonds in kerncentrales en schone en slimme industrie. Bij voorkeur gaat het om Europees genomen maatregelen. Wel moet er meer aandacht komen voor de nationale uitvoerbaarheid van specifieke maatregelen. Waar mogelijk een uitbreiding van de CO ₂ -grensheffing.	Een plan voor de inrichting van Nederland. Hieruit volgt een bouwakkoord met bouwers, woningbouwcorporaties en provincies. Het doel: tientallen grootschalige wijken bouwen met behulp van lessen uit de bouw van Vinex-wijken. De partij zet in op buitenstedelijk en binnenstedelijk bouwen. Kan dit niet, dan kiest ze voor bouwen aan de randen van steden om goedkoper en sneller meer woningbouw te kunnen realiseren. Op lokaal niveau worden met de gemeenten zogenaamde combi-deals gesloten over slim ruimtegebruik. Hierin is ook oog voor economische activiteiten. Natuur en woningbouw zijn geen tegenpolen. Natuur moet een plek krijgen in de wijken.	Verdere verduurzaming van de agrarische sector via innovatie; Nederland wordt voorloper door kennis en innovatiekracht. Voorbeelden zijn CRISPR-Cas en groene gewasbescherming. Belangrijk is het dat de sector een beloning krijgt en een gelijk speelveld binnen de EU. De partij wil toestemming van de EU voor kunstmestvervangers. Ze wil ondernemers de ruimte geven om zelf te bepalen hoe ze stikstof reduceren. Dit via doelsturing door middel van metingen op bedrijfsniveau en een afrekenbare stoffenbalans. De inkomsten hieruit gaan terug naar de sector voor verdere verduurzaming. Alles met oog voor de sociaaleconomische effecten van het landbouwbeleid.
	Meer werken moet lonen, wat het CDA wil bereiken via een ander belastingstelsel. De norm: een vaste baan. Langer blijven werken kan door een keuze om de AOW later te laten ingaan. Het wettelijk minimumloon gaat omhoog en er komt een verplichte, betaalbare basisverzekering tegen arbeidsongeschiktheid voor zzp'ers. Er komt een hervorming van de Wet werk en inkomen naar arbeidsvermogen (WIA). De partij staat zij aan zij met familiebedrijven en wil de bedrijfsopvolgingsregeling houden, maar wil die wel ongevoelig maken voor misbruik. De schuldenindustrie wil ze tegengaan door hulp vragen gemakkelijker te maken.	Verbonden aan het Klimaatakkoord. De transitie naar duurzame energievoorziening vraagt om een andere, meer risicodragende rol van de overheid, ook bij investeringen in de energie-infrastructuur. De vitale energie-infrastructuur moet in publieke handen zijn. Flexibiliteit en opslag zijn nodig om een stabiel stroomnet te houden. Extra aandacht voor energiebesparing en blijven investeren in windenergie (bij voorkeur op zee), zonne-energie, duurzame biomassa, waterstof, biogas, aardwarmte, aquathermie en schone brandstoffen. Ook inzetten op kernenergie. Alle sectoren helpen evenredig om de stikstofproblematiek op te lossen.	Er komt een zelfstandig ministerie van Volkshuisvesting en Ruimtelijke Ordening. Er moet een nieuwe nota Ruimte komen die recht doet aan alle regio's en alle regio's benut. De groei is de laatste decennia scheef verdeeld: het landelijk woonbeleid is te zeer gericht op 'bouwen, bouwen, bouwen' in de toch al drukbevolkte Randstad. In het noorden, oosten en zuiden van ons land zijn er ook volop kansen en is er grote behoefte aan woningen.	De sector moet mee in de duurzaamheidstransitie, maar wel op zo'n manier en in zo'n tempo dat de sector de transitie mee kan maken. De partij wil inzetten op een langjarige en voorspelbare doelsturing in plaats van middelsturing. De sector houdt perspectief door het inzetten van een ontwikkel- en saneringsfonds voor jonge en oudere boeren. Onder leiding van de sector en de provincies wil de partij een gebiedsgerichte aanpak van extensivering, optimalisatie, innovatie en verplaatsing, rekening houdend met het natuurlijk verloop. Daarbij moet voldoende grond beschikbaar blijven. Vruchtbare landbouwgrond krijgt een beschermde status.
	De partij wil een hoger wettelijk minimumloon, waarbij iedereen vanaf achttien jaar recht heeft op het volledige minimumloon. De bijstandsuitkering stijgt volledig mee en de AOW gaat omhoog. Lagere lasten voor lage en middeninkomens. Er moet worden toegewerkt naar een stelsel zonder toeslagen. De werkgeverspremies voor de laagste lonen gaan omlaag en er komt een hervorming van de WIA. Ook zet de partij in op een harde aanpak van schijnzelfstandigheid. Ze steunt de nieuwe Pensioenwet.	Een CO ₂ -reductie van 60 procent in 2030 en in 2040 klimaatneutraal. D66 gaat voor grootschalige duurzame herbebossing en wil de inzet tegen klimaatverandering intensiveren, in het bijzonder bij het proactief herstellen van de biodiversiteit wereldwijd. Ze wil een daadkrachtig Parijs-akkoord voor de natuur en biodiversiteit, dat duidelijke doelen stelt voor de korte en lange termijn. Qua energie wil de partij een expliciet en ambitieus doel voor energiebesparing per sector. Uitbreiding en het slimmer benutten van het elektriciteitsnetwerk heeft de hoogste prioriteit.	Om in de toekomst dure ingrepen te voorkomen en huizen, voorzieningen, bedrijven en andere functies op de juiste plek neer te zetten, is het principe 'bodem en water sturend' leidend.	Een klimaatneutrale landbouw in 2040 en een halvering van de stikstofuitstoot in 2030. Nieuwe verdienmodellen via de circulaire en biobased economie, koolstofvastlegging, steun voor groenblauwe diensten en kortere ketens. Meer grondgebondenheid en sterkere positie van boeren ten opzichte van de voedingsindustrie. Kringlooplanbouw in de praktijk brengen en basis vastleggen in de Kringlooplanbouwwet. 25 procent biologisch landbouwareaal in 2030 en stoppen met de bio-industrie. Biologische teelt van bloembollen en siergewassen. Verlaging van inzet mest en gewasbeschermingsmiddelen, stoppen met preventieve gewasbescherming en meer spuitvrije zones in publieke ruimten.
	De bedrijfsopvolgingsregeling blijft. Er komen lagere loon- en inkomstenbelastingen, een hoger minimumloon en een rechtvaardiger belastingen- en toeslagenstelsel. Voor meer zekerheid moeten er minder flexibele en meer vaste banen komen. Er komt een aanpassing aan de bijstandsverlening aan zelfstandigen, zodat het inkomen van een partner niet meer meetelt. Het arbeidsongeschiktheidsstelsel moet worden aangepast en de nabestaandenuitkering moet worden gehandhaafd. Voorstander van het nieuwe pensioenstelsel en tegen het huidige incassosysteem. Promotie van leer-werktrajecten.	In 2030 60 procent CO ₂ -reductie. Een meer circulaire manier van produceren en consumeren. Het gebruik van grondstoffen en de productie van goederen moet worden afgesteld op hergebruik of reparatie. Uitbreiding van de heffingen op grondstoffen en goedkoper hergebruik van grondstoffen. Lokaal winnen en produceren wordt het uitgangspunt. Beoordeling van internationale handel op nut en noodzaak. Een grote rol voor waterstof in de industrie en mobiliteit door als overheid te investeren. Naast eigen productie in Nederland moeten er ook importfaciliteiten worden gecreëerd.	De overheid moet de grote transities op het gebied van klimaatverandering, grondstoffen en natuur vormgeven. Zo samenwerken aan een mooi Nederland, waar iedereen graag woont en werkt, met meer ruimte voor natuur. Voor een ministerie van Ruimtelijke Ordening. Ruimte op een praktische manier dubbel gebruiken. De opgaven rond energietransitie, landbouw, verstedelijking, klimaatadaptatie en biodiversiteit vragen om ingrepen die lokaal vaak ook goed te combineren zijn. Waterberging is bijvoorbeeld prima te combineren met doelen voor natuur, landbouw, landschap en recreatie. Een nieuwe ruilverkaveling.	De landbouw circulair inrichten met stappen naar kringlooplanbouw, die eveneens beweegt binnen planetaire grenzen. Een meer extensieve landbouwsector, met een kleinere veestapel en minder veevoer van ver, passend in de omgeving. Streven is een landbouwsector die duurzaam verbonden is met landschap en natuur en oog heeft voor dierenwelzijn. Stappen zetten richting biobased, grondgebonden melkveehouderij en verplichte mestverwerking voor niet-grondgebonden bedrijven. De partij wil kunstmest vervangen. Om van de kalenderlandbouw af te kunnen richtlijnen voor teelten op bepaalde grondsoorten.
	Een andere manier van belastingheffing om werken te laten lonen. Het toeslagenstelsel afschaffen en de eerste € 30.000,- inkomen voor werknemer en werkgever belasting- en premievrij maken. Meer flexibiliteit in vaste contracten en de invoering van de nieuwe Pensioenwet terugdraaien. De wet- en regeldruk verlagen en de bedrijfsopvolgingsregeling (BOR) houden. BOR aanpassen om misbruik aan te pakken en knelpunten op te lossen.	De energietransitie vraagt om een Deltaplan. Nieuwe activiteiten opbouwen en andere om- of afbouwen. Dit veranderproces vraagt grote investeringen van bedrijven. De prijsstijgingen die daar het gevolg van zijn, worden veelal doorbelast aan de burger. De burger moet deze lastenverzwaring wel kunnen dragen. Een rechtvaardige verdeling van de kosten die samengaan met de klimaatmaatregelen. Sterk investeren in het elektriciteitsnet en een slimmer gebruik om piekmomenten met overbelasting van het net te beperken. Voor het systeem van 'CO ₂ -belasting'.	Herintroductie van ministerie van Volkshuisvesting en Ruimtelijke Ordening voor meer kennisuitwisseling en een meer integrale aanpak. Er komen geen nieuwe 'natuurgebieden' meer bij in Nederland. De vruchtbare landbouwgrond in Nederland is essentieel voor de voedselvoorziening van de eigen inwoners en mensen in landen met minder vruchtbare grond. Landbouwgrond krijgt een beschermde status om met deze waardevolle grond de voedselzekerheid voor de toekomst te waarborgen. Van Hedwigepolder weer landbouwgrond maken.	Omarming van de strategische en maatschappelijke waarde van de hoogwaardige en betaalbare voedselproductie. Productie en export in stand houden. Nederlandse kennis en innovatie blijft wereldwijd leidend. Food2050-gebieden aanwijzen voor hoogproductieve landbouw. Boeren natuur is ook natuur. Kleinschalige en grootschalige, hoogproductief kunnen naast elkaar bestaan. Landbouw in veenweidegebieden blijft. Sturing op doelen. Een snellere toelating van groene gewasbeschermingsmiddelen met een laag risico en inzet op evenwichtsbemesting. Dierlijke mest accepteren als groeibevorderaar en als grondstof. Kunstmest vervangen door producten uit dierlijke mest.

VERGELIJKING VERKIEZINGSPROGRAMMA'S TWEEDE KAMERVERKIEZINGEN OP 22 NOVEMBER 2023

PARTIJ	ARBEID & ONDERNEMERSCHAP	KLIMAAT & ENERGIE	RUIMTELIJKE ORDENING	LANDBOUW
	Winstbelasting grote bedrijven naar 35 procent, een zorg- en klimaatplicht en een progressieve vermogensbelasting. De BOR aanpassen. Lager laag tarief inkomstenbelasting en een hoger hoog tarief. Hoger wettelijk minimumloon (volledig vanaf achttien jaar) en de uitkeringen stijgen mee. Schrappen van de kostendelersnorm in de bijstand. Vanaf vijftien procent arbeidsongeschiktheid recht op WIA en zes maanden kortdurende werkloosheidsuitkering. Nieuwe Pensioenwet terugdraaien. Zware beroepen krijgen AOW vanaf 65. Een publieke voorziening voor arbeidsongeschiktheid en pensioen voor alle zzp'ers.	Klimaatneutraal in 2030. De reductiedoelstelling vastleggen in de Klimaatwet. Voor de agro-industrie moet de vervuiler betalen, en grote bedrijven die veel geld hebben verdiend aan de intensieve landbouw betalen mee aan de landbouwtransitie. Kiezen welke sectoren onderdeel kunnen zijn van een duurzame samenleving. Het energiesysteem moet in publieke handen zijn. Geen zonneparken in de natuur of op landbouwgrond. Elektriciteit is de belangrijkste energiedrager van de toekomst. Het elektriciteitsnet uitbreiden en verzwaren. Stoppen met mestvergisters. In 2030 rijden nieuwe bestel- en vrachtauto's elektrisch en een klein deel op groene waterstof.	Met maatregelen wordt de stikstofcrisis wél opgelost. Veel landbouwgrond komt vrij doordat er minder veevoer hoeft te worden verbouwd. Deze grond teruggeven aan de natuur en gebruiken om woningen te bouwen. Het boerenvakmanschap, de kwaliteit en de menselijke maat weer de norm maken in de landbouw. Door boeren te helpen overschakelen naar duurzame landbouw komt er veel grond vrij. Het grootste deel daarvan gaat naar de natuur, zodat de biodiversiteit kan herstellen. In plaats van voormalige agrarische bebouwing komt er ruimte voor woningen aan de rand van bestaande woonkernen. Dat lost het woningtekort op.	In twee jaar 75 procent minder dieren in de vee-industrie. Afbouw van onnodige energieslurpende sectoren, zoals de sierteelt en de kunstmestindustrie. Een verbod op landbouwgif. Mestinjectie en kunstmest vervangen door plantaardige mest en groenbemesters. Geen CRISPR-Cas. Bij droogte heeft de natuur voorrang op de landbouw. Stoppen met de lelieteelt en afbouw van de gangbare bollenteelt. Natuurinclusieve en regeneratieve landbouw wordt de norm. Gewassen die de bodem uitputten, zoals aardappelen, kunnen niet langer om de twee of drie jaar worden geteeld op hetzelfde perceel. Blijvend grasland niet langer scheuren.
	Inkomstenbelasting omlaag voor iedereen tot een modaal inkomen en een hoger wettelijk minimumloon (volledig vanaf achttien jaar). Uitkeringen stijgen mee. Toeslagen overbodig maken. De nieuwe Pensioenwet terugdraaien. Werknemers bepalen zelf of ze vanaf 65 jaar willen stoppen met werken. De kostendelersnorm afschaffen. Loonachterstanden inhalen, lonen van topbestuurders temperen onder een cao. Schijnzelfstandigheid voorkomen en voor zzp'ers de sociale zekerheid verbeteren, via een goed pensioen en een collectieve verzekering tegen arbeidsongeschiktheid. Mkb is belangrijk voor de economie. Maak aanbestedingen mkb-vriendelijk.	De energievoorziening niet aan commerciële bedrijven overlaten. Hierdoor komt er meer grip op de energietransitie en kan er duurzame energie worden opgewekt. Dit door uitbreiding van windparken op zee, zonnepanelen op alle geschikte daken en investeringen in een toekomstbestendige energie-infrastructuur voor elektriciteit en groene waterstof. De CO ₂ -uitstoot moet wereldwijd worden teruggedrongen.	Er komt een ministerie dat verantwoordelijk is voor het opstellen van een nationaal bouwplan. Met een nationaal bomenplan dat voorziet in het planten van een boom voor elke Nederlander.	Een beloning voor een duurzame manier van voedsel produceren. Stoppen met schaalvergroting en de grootschalige bio-industrie gericht op export. De rekening neerleggen bij financiers die aan de schaalvergroting hebben verdiend. Dierenwelzijn overal garanderen en een verplichte weidegang in de landbouw. De productie zoveel mogelijk richten op eigen land en de buurlanden. Er mag geen oneerlijke handel met voedsel plaatsvinden.
	Hoger wettelijk minimumloon vanaf achttien jaar, uitkeringen stijgen mee en toeslagen overbodig maken. Basisbaan vervangt Participatiewet en Wajong. Hulp bij loondoorbetaling bij ziekte voor kleine werkgevers. Voor vaste contracten een moeilijker ontslag. Geen seizoenwerk-arbeidsmigranten en uitzendwerk aan banden. Minimumtarief voor zzp, hogere WW-premie tijdelijke contracten en meer verlof. Sterkere positie voor vakbonden. Een winstdelingsregeling voor personeel bij meer dan honderd werknemers. Een miljoenersbelasting. Lagere drempel voor WIA. De zware-beroepenregeling blijft. Aanbestedingsprocedures makkelijker maken voor mkb.	In 2030 65 procent minder CO ₂ -uitstoot en in 2040 volledig klimaatneutraal. In 2035 CO ₂ -neutrale elektriciteitsvoorziening en in 2040 het hele energiesysteem. Ook de industrie stoot in 2040 netto geen CO ₂ meer uit. Verzwaring van het elektriciteitsnet. Er wordt geprioriteerd en ingezet op innovatieve oplossingen. Innovatieve oplossingen die schommelingen in vraag en aanbod van elektriciteit opvangen. Er wordt vastgehouden aan het doel om de stikstofuitstoot in 2030 te halveren.	Opzetten van een nationale grondbank. Zo kunnen overheden actief grondbeleid voeren en eenvoudiger grond aankopen. Dit maakt het gemakkelijker en goedkoper om woningen te bouwen, maatschappelijke initiatieven te ondersteunen met betaalbaar vastgoed en natuurinclusieve boeren te helpen met aantrekkelijk geprijsde pachtgrond. Voor alle soorten is de staat van instandhouding in 2050 gunstig. Dat kan door beschermde natuurgebieden aan elkaar te verbinden en bufferzones om deze gebieden heen. In een nieuwe nationale omgevingsvisie vormgeving uitwerken van de grote transities, zoals volkshuisvesting en energietransitie.	Kennisontwikkeling stimuleren over biologische, natuurinclusieve, diervriendelijke en gifvrije kringlooplandbouw. Met subsidies omschakeling naar duurzamere vormen stimuleren. Hoger waterpeil in veenweidegebieden tot -20 centimeter waar het kan en tot -40 centimeter waar het moet. Uitgangspunt 'functie volgt peil'. Voor de landbouw komt er een systeem van carboncredits: uitstoot belasten en koolstofvastlegging belonen. Het gebruik van kunstmest verminderen, eventueel door een heffing. Verplichte recycling van fosfaat en andere nutriënten uit rioolwaterzuiveringsslib. Een nationale heffing op schadelijke bestrijdingsmiddelen.
	Lagere lasten op betaald werk, zowel voor werknemers als voor werkgevers. Kortere loondoorbetalingplicht en eenvoudiger transitievergoeding. Hoger wettelijk minimumloon. Er komt een belastingvoordeel voor mantelzorg. Het mkb is de ruggengraat van de economie. De wet- en regelgeving zit deze bedrijven in de weg met alle regels die er zijn, daarom een kwart van de regels schrappen. Lagere winstbelasting voor mkb, terwijl de grote bedrijven een eerlijker aandeel gaan leveren. Familiebedrijven zijn belangrijk. De bedrijfsopvolgingsregeling blijft.	Het streefdoel van 55 procent CO ₂ -reductie in 2030 omzetten naar een bindende doelstelling. De infrastructuur is de halsslagader van de energievoorziening en bepaalt de mogelijkheden voor verduurzaming. Verzwaring van stroomnetten en investeringen in nieuwe aansluitingen krijgen de hoogste prioriteit. Een uitvoeringsplan opzetten voor de uitrol van de energie-infrastructuur: wat, waar, wanneer? Voor deze en andere (duurzame) energieprojecten moet er snel een stikstofvrijstelling komen. Op langere termijn zorgt dit voor niet alleen een verlaging van de CO ₂ -uitstoot, maar ook van de stikstofuitstoot.	Zuinig omgaan met vruchtbare landbouwgronden in de Nederlandse delta. Deze daarom ruimtelijke bescherming geven en niet ontpolderen. De opkoop van landbouwgronden door kapitaalkrachtige partijen buiten de landbouw moet aan banden worden gelegd. Niet alleen woningen bouwen in de grote steden; een regionale spreiding van nieuwbouw is belangrijk	Landbouw krijgt tijd (een generatie) om te verduurzamen. Inzetten op kringlooplandbouw. Meer sturen op doelen zelf in plaats van allerlei gedetailleerde voorschriften. Samen met de sector een voorstel uitwerken voor een afrekenbare stoffenbalans in combinatie met meer metingen op bedrijfsniveau en het afschaffen van gedetailleerde regels. Hiervoor experimenteer ruimte geven. Voor innovaties als precisielandbouw. Grotere inzet van dierlijke mestproducten die kunnen dienen als kunstmestvervanging. Inrichten van een fiscale investeringsreserve voor het opvangen van oogstschade door weersextremen en voor investeringen in milieu en dierenwelzijn.
	Een verlaging van de AOW-leeftijd naar 65 jaar. Terugdraaien van de nieuwe Pensioenwet. Het wettelijk minimumloon gaat omhoog.	Stoppen met Klimaatwet, het Klimaatakkoord en alle andere klimaatmaatregelen. Terugtrekken uit het VN-klimaatakkoord. Schrappen van de SDE++ en andere klimaatsubsidies. Geen miljardenverspilling aan ideologisch beleid voor stikstof of klimaat.	Stoppen met belemmerende regels om huizen te bouwen. Niet alleen binnenstedelijk, maar ook zeker buitenstedelijk bouwen. Daarbij moeten gemeenten sneller vergunningen kunnen verstrekken. Ook moeten er meer wegen worden aangelegd.	Boeren moeten kunnen blijven boeren. De eigen voedselvoorziening moet in eigen land blijven en op één worden gezet. Een goed toekomstperspectief bieden en een eerlijke prijs.